

ФІЛОЛОГІЯ

УДК 811'111+811.112.2+811.161.2'25

Ірина Ануріна, Костянтин Мізін
(м. Кременчук – Переяслав-Хмельницький, Україна)

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ УСТАЛЕНИХ ПОРІВНЯНЬ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена виявленню впливу лінгвокультурних чинників на переклад усталених порівнянь у художній літературі. Здійснено компаративний аналіз фразеологічних одиниць в українській, англійській та німецьких мовах. Виявлено розбіжності в особливостях сприйняття світу різними народами при перекладі художніх творів.

Ключові слова: усталені порівняння, фразеологічні одиниці, лінгвокультурологія.

Статья посвящена выявлению влияния лингвокультурных факторов на перевод устойчивых сравнений в художественной литературе. Проведен компаративный анализ фразеологических единиц в украинском, английском и немецком языках. Выявлены расхождения в особенностях восприятия мира разными народами при переводе художественных текстов.

Ключевые слова: устойчивые сравнения, фразеологические единицы, лингвокультурология.

This paper deals with revealing the influence of linguocultural factors on the translation of set similes in fiction. The comparative analysis of phraseological units in Ukrainian, English and German languages was outlined. The differences in the features of different people perception of the world in the translation of literary texts were revealed.

Key words: set similes, phraseological units, cultural linguistics.

Характерною рисою сучасної лінгвістики є орієнтація на перехід від позитивного знання до цілісного осмислення мови як антропологічного феномену. Мова, з одного боку, є інструментом пізнання світу людиною, містить індивідуальний і колективний досвід сприймання й оцінки навколишньої дійсності, з іншого, – відображає світогляд, національний характер, психологічний

склад народу, його історію та культуру. Наголосимо при цьому, що з усіх творінь людини фразеологія – одне з найбільш складних і самобутніх явищ. Фразеологічний склад мови динамічно реагує на розвиток суспільства, є специфічним у різні епохи й у кожного народу.

Невід'ємною частиною формування свідомості людини й однією з форм пізнання є порівняння. Цю форму, з погляду гносеології, вважають об'єктивним процесом людського мислення, а будь-яке поняття – результатом того чи іншого порівняння (уподібнення).

Порівняння предметів чи явищ об'єктивного світу за певними параметрами передбачає ототожнення або прирівнювання за цими параметрами різних за своєю природою понять, у результаті чого отримуємо «сумісне бачення двох картин [2]». Це створює семантичну двоплановість: вихідного уявлення, що називають образною основою (образом), і асоціативного, яке цим вихідним уявленням породжується. Так формується образність, за якою стоїть здатність фразеологічної одиниці (далі – ФО) викликати в реципієнта певне візуальне уявлення, ґрунтуючись на чуттєвому сприйнятті [15]. Таке уявлення викликає в семантичній структурі ФО образ, який мотивує їх значення [3, с. 75] і є центром внутрішньої форми усталеного словосполучення, однією з ознак, яка домінує над рештою. Внутрішня форма ФО, яка досить часто збігається зі значенням їх слів-компонентів, лежить в основі образу, а відповідно, й образної мотивованості [14, с. 69]. Саме образність містить національно-культурний компонент ФО [6, с. 47], а фразеологічний образ сприяє формуванню експресивності, емотивності, оцінності та виразності ФО і є основною частиною конотативного макрокомпонента фразеологічного значення.

Щодо усталених порівнянь (далі – УП), то їх образно-мотиваційна структура репрезентується образами-еталонами, які являють собою нині маловивчений і нечітко детермінований лінгвістичний феномен, котрий, як категоріальний феномен компаративної фразеології, потребує детального аналізу [10, с. 25]. У лінгвокультурології, в іпостасі образної основи УП, образом-

еталоном є одиниця, яка має, очевидно, вищий рівень узагальнення внаслідок збагачення свого змісту асоціаціями. Цю думку підтверджує В. М. Базилев наголошуючи на тому, що еталон і стереотип ґрунтуються не на структурному мисленні, а на буденній свідомості, яка репрезентована серійним, тобто асоціативним мисленням [10, с. 26].

Лінгвокультурологічний напрям наукових досліджень, центральним завданням якого є виявлення національної специфіки, а також універсальних явищ в окремо взятій національній мові, дає можливість поглянути, з одного боку, на національну лінгвокультуру в її цілісності, системності й самобутності, з іншого, – проаналізувати з подібних позицій окремі фрагменти мовної картини світу. Підхід з точки зору лінгвокультурології дозволяє через аналіз культурних конотацій і символічного читання образної основи мовних одиниць обґрунтувати вибір мовних образів, які експлікують стереотипне бачення носіїв певної мови. Лінгвокультурологічний підхід робить можливим експлікацію знань носіїв національної мовної свідомості через аналіз мовних одиниць різного рівня. Окремі риси менталітету народу відображаються в мовній картині світу, у використанні символів культури, еталонів, стереотипів тощо.

В основі порівняння лежить образ, який є тим спільним, що асоціативно пов'язує предмет порівняння і явище навколишнього світу, встановлюючи їхні спільні ознаки, якості в результаті близькості чи спільності вражень від них. Національна своєрідність УП виявляється передусім у тому, який образ покладено в основу порівняння, які асоціації пов'язані з цим образом у тій чи іншій мові. Адже кожен народ, показуючи й оцінюючи людину та явища її повсякденного життя (зовнішність, поведінку, основні заняття, переживання, стосунки з іншими людьми), помічає деталі, які для представників інших народів не настільки актуальні. Такий відбір образів, що відбувається протягом тривалого часу й закріплюється в мові декількох поколінь, розкриває багато сторін історичного розвитку народу, відображає його побут, культуру, традиції, стереотипи мислення [1]. Це своєрідне «світосприйняття, умонастрій народу [10,

с. 533]», специфічний спосіб розуміння і сприйняття дійсності, який визначається сукупністю когнітивних стереотипів свідомості, характерних для конкретної особи, соціальної чи етнічної групи [13, с. 91].

Однією з особливостей перекладу фразеологізмів є своєрідність інтерпретації тексту. Ідеться насамперед не про переклад у прямому сенсі, а про своєрідні ходи передачі змісту, тобто пошук відповідного еквівалента у мові перекладу. За словами Й.В. Гете, «у перекладі треба добиратися до неперекладного, лише тоді можна по-справжньому пізнати інший народ, іншу мову [5, с. 5] ». Відомий теоретик і практик перекладу В. Комісаров зазначає: семантика ФО – це складний інформативний комплекс, що має як наочно-логічні, так і конотативні компоненти [3, с. 98]. Тобто в перекладі необхідно зберегти смисловий, емоційно-експресивний і функціонально-стилістичний зміст, що передається відповідним сталим словосполученням у контексті оригіналу.

Одним з найпоширеніших способів передачі змісту УП є пошук у мові перекладу відповідних еквівалентів чи аналогів. До міжмовних еквівалентів УП належать ФО з тотожною семантикою, структурно-граматичною організацією і з тотожним компонентним складом. Утім, унаслідок значної розбіжності внутрішньоструктурних ознак англійської та української мов для досліджуваного матеріалу не характерні абсолютно тотожні фразеологічні еквіваленти.

Залежно від розходжень у плані вираження ступінь збігу міжмовних фразеологічних еквівалентів може виявлятися в такий спосіб: 1) повна еквівалентність, тобто повна співвіднесеність плану вираження і плану змісту УП; 2) часткова еквівалентність, що характеризується незначними розходженнями в плані вираження УП тотожної семантики.

До першої групи належать УП (*as free as (the) wind // вільний як вітер* [9, с. 7]; *eat like a pig // жерти як свиня* [9, с. 59]; *sing like a nightingale // співати як соловейко* [9, с. 80]; *fleissig wie eine Biene // працюючий як бджілка* [9, с.9]; *hüten wie sein eigens Augenapfel // берегти як зіницю ока* [11, с. 21]; *matt wie eine*

Fliege // в'ялий як муха [11, с. 62]. До другої групи належать УП *guard smb. / smth. as the apple of one's eye // берегти як зіницю ока* [9, с. 9]; *fluchen wie ein Landsknecht // лаятися як візник* («говорити нецензурні слова») [11, с. 106]; *as clear as pikestaff, es ist klar wie Bouillon // ясно як Божий день* [11, с. 36]; *wie ein Bernhardiner // хто-н. вірний як пес* («дуже вірний») [11, с. 27]; *(as) necessary as an umbrella to a duck // потрібний як свині парасолька* [9, с. 112]; *(as) safe as bank // надійний як сейф* [9, с. 78]; *Geld wie Heu haben // грошей кури не клюють* («мати дуже багато грошей») [11, с. 80]; *hate like brothers // гризтися як кіт з собакою* [11, с. *mehr Schulden als Haare auf dem Kopf haben // у боргах як в реп'яхах* [11, с. 88].

Національна своєрідність фразеології простежується при вивченні будь-якого її аспекту, але найбільш яскраво вона виявляється на семантичному рівні. Виділення безеквівалентних УП в англійській, німецькій та українській мовах і розгляд способів їхнього перекладу відбувається в основному на семантичному рівні: у них відображені особливості психології, способу мислення, специфічні умови розвитку матеріального й духовного життя носіїв мови.

Безеквівалентними вважаються ФО англійської, німецької або української мови, що не мають відповідників у фразеологічній системі іншої мови. Найчастіше такі УП перекладаються дескриптивно, тобто за допомогою розгорнутих описів або з використанням лексичного способу перекладу. Наприклад, *tight as Dick's hatband* – «тісний, туго прилягаючий, натягнутий [9, с. 57]»; *(as) big as life* – «власною персоною [9, с. 68]», *angeben wie ein wildgewordene Affe* – «вихвалитися, зчиняти лемент [11, с. 26]»; *stur wie ein Beamter* – «упертий; хто-н. прислухається лише до суворих вказівок; не здатний до самостійного прийняття рішення [11, с. 26]».

Розбіжності в особливостях сприйняття світу різними народами найяскравіше виявляються при перекладі художніх творів, які містять УП зі специфічними або унікальними образами-еталонами. Так, в одному з проаналізованих німецьких романів зустрічаємо таке речення:

Der Angeklagte wand sich wie ein Aal, aber zuletzt mußte er doch zugeben, daß er das Geld genommen hatte [12, с. 11] – Підсудний викручувався як міг, але зрештою, все ж таки, зізнався, що він узяв гроші.

Це речення слід перекласти, беручи до уваги ситуативний чинник. УП *sich winden (kümern) wie ein Aal* // зиватися як вугор замінюється нейтральним словом «викручуватися», адже у тексті йдеться про суд. У цьому випадку недопустимі просторічні й фамільярні висловлювання. Таким чином використовуємо лексичний спосіб перекладу.

УП *j-d sieht aus wie vierzehn Tage Regenwetter* має відповідник в українській мові *хто-н. як чорна хмара, хто-н. хмара хмарою* [12, с. 103]. Однак при перекладі роману Г. Фаллади «Вовк серед вовків» [16], перекладач використовує цілу низку аналогій з іншим образним планом, але з тією ж семантикою. Цей фразеологізм замінюється іншим, а саме *скривився як середа на п'ятницю*. У цьому випадку зберігається образність і семантична цілісність тексту. Наводимо ще декілька прикладів зі згаданого роману:

Es ist ganz unnütz für Pagel, den Klub zu wechseln (denn es gibt in diesen Tagen Spielklubs wie Sand am Meer ...). Nein, die Raubvögel am Kopfende des Tisches erkennen ihn immer gleich [16]. – Пагелю абсолютно марно міняти клуб (у наші дні гральних клубів – як піску морського ...). Ні, ці хижаки у главі столу все одно дізнаються про це.

УП *wie Sand am Meer* має український аналог як *піску морського, сила-силенна, безліч* [12, с. 152]. На відміну від попереднього випадку, перекладач зберіг образність оригіналу. Тобто образ-еталон моря в німецькому й українському соціумах збігається, що значно полегшує процес перекладу художніх текстів.

Ich biete ihn meinen Kollegen an wie saures Bier, aber keiner will ihn, obwohl er mein höchstzahlender Patient ist [16]. – Я намагаюся збагрити його своїм колегам, але ніхто не хоче його лікувати, хоча зі всіх моїх пацієнтів він платить більше за всіх.

Аналогом німецького УП *wie saures Bier anbieten* (досл. пропонувати, як кисле пиво) є український фразеологізм

намагатися позбутися, здихатися кого-н. [12, с. 101], характерний для розмовного, фамільярного стилю. У перекладі його замінюють на менш емоційно забарвлену ФО. Як бачимо, німецьке УП містить специфічний образ-еталон – пиво, виробництвом якого славиться Німеччина. Відсутність подібного еталону в українській лінгвокультурі зумовлює втрату при перекладі образу, поширеного в німецькій лінгвокультурній спільноті.

Речення *«Wer möchte nicht ein Leben in Wohlstrand und Bberfluss führen – kurz wie in Abrahams SchoЯ sitzen?»* пропонується перекласти як *«Хто ж не хоче вести безбідне життя й жити в достатку, коротше кажучи, – як у бога за пазухою?»* [12, с. 16]. УП *wie in Abrahams SchoЯ sitzen* (досл. як у лоні Авраамовім) має релігійний підтекст. При перекладі застосовується генералізація, яка зберігає релігійну спрямованість, але дещо змінює образ. Образ-еталон в УП обох мов збігається. Відрізняються лише обсяги поняття. Німці схильні до конкретизації, українці – до узагальнення.

Щодо англійських УП, то вони також характеризуються наявністю специфічних і унікальних образів, які відображають бачення навколишнього світу представниками англійської мовної спільноти. Так, в одному зі своїх детективів Е. Гарднер використовує УП *as simple as ABC*, образ якого складно зберегти навіть при дослівному перекладі – «просто, як АБВ».

... there was a while there in Los Angeles when crooks used to say there was a way of beating the rap that was simple as ABC. – ... певний час шахраї в Лос-Анжелесі стверджували, що домогтися виправдання – простіше простого [17, с. 25].

Як бачимо, при такому перекладі зникає лінгвокультурний компонент цього УП, оскільки втрачається асоціація з англійським алфавітом, який використовує латинські літери, у той час, як український алфавіт побудований на кирилиці.

УП *as fat as an alderman* повністю втрачає свій образ при перекладі такого речення:

My wife says I'm getting fat as an alderman. – Моя дружина стверджує, що я перетворююся на товстуна [8, с. 32].

В англійській мові *alderman* – член муніципалітету, чиновник. Це УП відображає стереотипне бачення державних службовців представниками англійського соціуму. У реченні українською мовою використовується лексична одиниця «товстун», яка не передає всього колориту образу, однак є доцільною зі стилістичної точки зору.

В Австралії з'явилося унікальне УП *as bold as a bandicoot* [6], що містить зоонім на позначення великого сумчастого щура. Австралійці дуже не люблять цих тварин, які приносять шкоду садам і городам. Тому подібні порівняння використовуються для надання негативного відтінку висловленню. В українській мові відсутні відповідник і аналог до цього УП. Тому перекладачеві доводиться використовувати нейтральні слова для передачі змісту речення:

'Jimmy hung round the pub as miserable as a bandicoot,' Jo said [8, с. 64]. – *Джо сказав, що Джиммі вештувся біля пивниці і вигляд у нього був дуже нещасним.*

Лінгвокультурного коментаря потребує й УП *like a bear with a sore head* – *злий як пес на прив'язі* [9, с. 14]. Вираз походить з часів, коли однією з найпопулярніших розваг було цькування ведмедя собаками. В українській лінгвокультурній спільноті використовується інший образ еталон – собака. Однак перекладач знаходить ще один відповідник цьому УП:

... Clodd went about his work like a bear with a sore head [8, с. 70]. – *Клод займався своєю роботою, надувшись як сич.*

Як бачимо, розбіжності в мовних картинах світу знову заважають передачі образу оригіналу, хоча образність УП залишається незмінною.

Таким чином, результати нашої розвідки дають змогу стверджувати таке: лінгвокультурний чинник відіграє одну з найголовніших ролей при перекладі художніх текстів, що містять УП. З одного боку, перед перекладачем стоїть завдання зберегти образність оригіналу, а з другого – зробити переклад доступним для розуміння членів іншої мовної спільноти. Коли мова йде про те, що важливіше зберегти – образ чи образність, відповідь у більшості випадків є однозначною. Як свідчать наведені нами

прикладі, найпоширенішим вибором є заміна УП лексичними одиницями, які є стилістично доцільними, але аж ніяк не передають лінгвокультурної інформації тексту-оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодалев А. А. Познание человека человеком. Возрастной, гендерный, этнический и профессиональный аспекты / А. А. Бодалев, Н. В. Васина. – СПб. : Речь, 2005. – 323 с.
2. Гак В. Г. К эволюции способов речевой номинации / В. Г. Гак // Вопросы языкознания. – 1985. – № 4. – С. 28–42.
3. Гвоздарев Ю. А. Основы русского фразообразования / Ю. А. Гвоздарев. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 1977. – 184 с.
4. Германия: страна и язык. Landeskunde durch die Sprache. Лингвострановедческий словарь ; [сост. Д. Г. Мальцева]. – М. : Русские словари, Астрель, АСТ, 2000. – 416 с.
5. Гете И. В. Избранные философские произведения / И. В. Гете. – М. : Наука, 1964. – 520 с.
6. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 22–37.
7. Ковганюк С. П. Практика перекладу / С. П. Ковганюк. – К. : Дніпро, 1968. – 276 с.
8. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин ; [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Русский язык, 1984. – 944 с.
9. Мізін К. І. Англо-український словник компаративної фразеології / К. І. Мізін. – Кременчук : Щербатих О. В., 2010. – 120 с.
10. Мізін К. І. Порівняння у фразеології / К. І. Мізін. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 240 с.
11. Мізін К. І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / К. І. Мізін. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 302 с.

12. Німецько-український фразеологічний словник / [укл. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – У 2 т. – К. : Рад. школа, 1981. –
Т. 1. – 416 с.
Т. 2. – 382 с.
13. Прохоров Ю. Е. Русские: коммуникативное поведение / Ю. Е. Прохоров, И. А. Стернин. – М. : Флинта, Наука, 2006. – 326 с.
14. Черданцева Т. З. Идиоматика и культура (Постановка вопроса) / Т. З. Черданцева // Вопросы языкознания. – 1996. – № 1. – С. 58–70.
15. Burger H. Phraseologie : Eine Einföhrung am Beispiel des Deutschen / H. Burger. – Berlin : Erich Smidt, 1998. – 224 S.
16. Fallada H. Wolf unter Wölfen / H. Fallada. – Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 2012. – 736 S.
17. Gardner E.S. The D.A. Takes a Chance / E.S. Gardner. – L. : William Heinemann, 1956. – 244 p.

Стаття надійшла до редакції 25 січня 2013 року

УДК 811.111'37'276.5:355.11

Володимир Артюх
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО СЛЕНГУ 1990–2010-х РОКІВ У ТЕКСТІ АНГЛОМОВНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

Стаття вивчає семантику та прагматику одиниць АВС, що відносяться до часового періоду 1990–2010 років та пропонує їх класифікацію за семантичною ознакою, а також звертає увагу на їх функціональні риси і характерні особливості, що уможливили їх групування за семантичною